

احیای اخلاق در زندگی فردی و اجتماعی با بازخوانی فلسفه عاشورا

بازخوانی فلسفه عاشورا بر اساس اخلاق فضیلت و اخلاق مسئولیت نشان می‌دهد که نهضت امام حسین(ع) بیش از آنکه یک حرکت صرفاً سیاسی باشد، پروژه‌ای بزرگ برای احیای اخلاق در زندگی فردی و اجتماعی بود.

بازخوانی فلسفه عاشورا بر اساس اخلاق فضیلت و اخلاق مسئولیت نشان می‌دهد که نهضت امام حسین(ع) بیش از آنکه یک حرکت صرفاً سیاسی باشد، پروژه‌ای بزرگ برای احیای اخلاق در زندگی فردی و اجتماعی بود.

یادداشت مهمان_محمدحسین محمدپور، پژوهشگر بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی: واقعه عاشورا یکی از تأثیرگذارترین و ماندگارترین رخدادها تاریخ بشریت است که نه تنها در حافظه تاریخی مسلمانان و شیعیان، بلکه در وجدان اخلاقی بسیاری از آزادگان جهان جایگاه ویژه‌ای یافته است. اگرچه این حادثه در سال ۶۱ هجری قمری و در جغرافیای محدودی رخ داد، اما پیام‌ها و آموزه‌های آن مرزهای زمان و مکان را درنوردیده و به الگویی جاودانه برای مبارزه با ظلم، دفاع از حقیقت و پاسداری از کرامت انسانی تبدیل شده است. در طول تاریخ، اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان هر یک از زاویه‌های خاص به تحلیل فلسفه قیام امام حسین(ع) پرداخته‌اند. برخی بر جنبه سیاسی آن تأکید کرده‌اند و عاشورا را نهضتی برای مقابله با استبداد دانسته‌اند. برخی دیگر بر ابعاد اجتماعی آن تمرکز کرده و آن را تلاشی برای اصلاح ساختارهای منحرف جامعه اسلامی معرفی کرده‌اند. در کنار این رویکردها، نگاه اخلاقی به عاشورا از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا بسیاری از اهداف، رفتارها و مواضع امام حسین(ع) تنها در پرتو مفاهیم اخلاقی قابل فهم و تبیین است.

از این منظر، عاشورا بیش از آنکه یک رویارویی نظامی یا یک اعتراض سیاسی باشد، جنبشی برای احیای ارزش‌های فراموش شده اخلاقی و بازگرداندن جامعه به مسیر فضیلت، عدالت و انسانیت است. در واقع، امام حسین(ع) با قیام خود کوشید نشان دهد که حیات یک جامعه بیش از هر چیز به سلامت اخلاقی آن وابسته است و هرگاه ارزش‌های اخلاقی قربانی منافع سیاسی و دنیوی شوند، هویت دینی و انسانی جامعه نیز در معرض نابودی قرار خواهد گرفت.

عاشورا؛ واکنشی به بحران اخلاقی جامعه

برای فهم دقیق فلسفه قیام عاشورا باید به شرایط اجتماعی و فرهنگی عصر اموی توجه کرد. جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر اکرم(ص) به تدریج با دگرگونی‌هایی مواجه شد که بخشی از آنها به تغییر معیارهای اخلاقی و ارزشی بازمی‌گشت. حکومت اموی توانسته بود با بهره‌گیری از ابزارهای قدرت، ثروت و تبلیغات، بسیاری از ارزش‌های اصیل اسلامی را به حاشیه براند و فرهنگ دنیاگرایی، اشرافیت، تبعیض و منفعت‌طلبی را جایگزین آن سازد. در چنین فضایی، آنچه بیش از همه امام حسین(ع) را نگران می‌کرد، صرفاً جابه‌جایی قدرت سیاسی نبود؛ بلکه تغییر در وجدان اخلاقی جامعه بود. هنگامی که مردم در برابر ظلم سکوت می‌کنند، حقیقت را فدای مصلحت می‌سازند و دین را ابزاری برای توجیه قدرت قرار می‌دهند، جامعه دچار بحران اخلاقی شده است. از همین رو، امام(ع) در وصیت‌نامه خود به محمد بن حنفیه تصریح می‌کند که هدفش اصلاح امت و امر به معروف و نهی از منکر است.

اصلاح در اینجا مفهومی صرفاً سیاسی ندارد؛ بلکه به معنای بازسازی نظام ارزشی جامعه است. امر به معروف و نهی از منکر نیز تنها به برخی رفتارهای فردی محدود نمی‌شود، بلکه شامل مقابله با هر ساختار و رفتاری است که فضیلت‌های اخلاقی را تهدید می‌کند. عاشورا در حقیقت اعتراض به جامعه‌ای بود که در آن، منکر به معروف و معروف به منکر تبدیل شده بود. از این رو می‌توان گفت که قیام حسینی پیش از آنکه واکنشی به یک حاکم خاص باشد، واکنشی به یک وضعیت اخلاقی خاص بود؛ وضعیتی که در آن دروغ، تزویر، ظلم و دنیاپرستی به امری عادی تبدیل شده و حساسیت اخلاقی جامعه رو به زوال نهاده بود.

اخلاق فضیلت و شخصیت حسینی

یکی از مهم‌ترین راه‌های فهم عاشورا، مطالعه آن در چارچوب اخلاق فضیلت است. در این رویکرد، محور اصلی اخلاق نه قوانین و پیامدها، بلکه شخصیت و منش انسان است. انسان فضیلت‌مند کسی است که صفات اخلاقی در وجود او به ملکه تبدیل شده و رفتارهای او از درون شخصیتش سرچشمه می‌گیرد. شخصیت امام حسین(ع) تجلی مجموعه‌ای از عالی‌ترین فضیلت‌های انسانی است. شجاعت، صداقت، عدالت‌خواهی، عزت‌نفس، صبر، وفاداری، سخاوت، شفقت و ایثار در وجود آن حضرت به گونه‌ای درهم تنیده شده‌اند که عاشورا را به نمایشگاه فضیلت‌های اخلاقی تبدیل کرده‌اند. شجاعت امام حسین(ع) تنها به حضور در میدان نبرد محدود نمی‌شود. شجاعت واقعی آن حضرت در تصمیم‌آگاهانه‌ای بود که برای ایستادگی در برابر قدرت حاکم اتخاذ

کرد. بسیاری از افراد ممکن است در شرایط عادی مدافع حق باشند، اما هنگامی که پای جان، خانواده و منافع آنان در میان باشد، از مواضع خود عقب نشینی می کنند. امام حسین(ع) نشان داد که فضیلت اخلاقی زمانی معنا پیدا می کند که انسان در سخت ترین شرایط نیز به آن پایبند بماند.

امروز نیز جامعه بشری بیش از هر زمان دیگری به الگوهایی نیاز دارد که بتوانند اخلاق را در عرصه عمومی زنده نگه دارند. عاشورا یکی از مهم ترین این الگوهاست؛ زیرا نشان می دهد که عدالت، صداقت، آزادی و کرامت انسانی ارزش هایی نیستند که بتوان از آنها چشم پوشید. به همین دلیل است که پیام عاشورا محدود به جامعه شیعی یا حتی جهان اسلام نمانده و بسیاری از اندیشمندان و آزادی خواهان جهان در آن سرچشمه ای برای الهام اخلاقی یافته اند.

کرامت انسانی؛ محور اخلاق عاشورا

در قلب پیام عاشورا، مفهوم کرامت انسانی قرار دارد. کرامت به معنای ارزش و منزلتی است که خداوند برای انسان قرار داده و او را شایسته احترام و حرمت ساخته است. در نگاه امام حسین(ع)، هیچ قدرتی حق ندارد این کرامت را پایمال کند یا انسان را به ابزاری برای تحقق اهداف خود تبدیل سازد. مخالفت امام با بیعت با یزید را باید در همین چارچوب فهمید. یزید صرفاً یک حاکم سیاسی نبود؛ بلکه نماد نظامی بود که کرامت انسانی را قربانی قدرت و منفعت می کرد. پذیرش چنین حاکمیتی از سوی امام به معنای تأیید تحقیر انسان و مشروعیت بخشی به ظلم بود. شعارهای امام در روز عاشورا نیز بر همین اصل استوار است. تأکید آن حضرت بر عزت و نفی ذلت، بیانگر این حقیقت است که انسان مؤمن نباید در برابر ستم تسلیم شود، حتی اگر هزینه این ایستادگی بسیار سنگین باشد. در این نگاه، زندگی بدون کرامت ارزشی ندارد و گاه مرگ شرافتمندانه بر زندگی ذلیلانه ترجیح دارد. از منظر اخلاقی، عاشورا دفاعی تمام قد از شأن و منزلت انسان است؛ دفاعی که نه تنها برای مسلمانان، بلکه برای همه انسان ها قابل فهم و الهام بخش است.

مسئولیت اخلاقی در برابر ظلم

یکی از مهم ترین درس های عاشورا، مسئولیت پذیری در برابر سرنوشت جامعه است. در بسیاری از موارد، انسان ها گمان می کنند که وظیفه آنان تنها رعایت اخلاق در زندگی شخصی است؛ اما عاشورا نشان می دهد که اخلاق، ابعادی اجتماعی نیز دارد. امام حسین(ع) می توانست مانند بسیاری از افراد صالح زمان خود، از عرصه اجتماعی فاصله بگیرد و به عبادت و زندگی شخصی خود بپردازد؛ اما چنین نکرد. دلیل این امر آن بود که از نگاه او، سکوت در برابر ظلم نوعی مسئولیت گریزی اخلاقی محسوب می شود. قیام عاشورا بیانگر این اصل است که انسان نمی تواند نسبت به رنج دیگران بی تفاوت باشد. هرچا حقی پایمال می شود و انسانی مورد ستم قرار می گیرد، وجدان اخلاقی انسان را به واکنش فرا می خواند. از این منظر، عاشورا مدرسه ای برای تربیت انسان مسئول است؛ انسانی که خود را در برابر خدا، جامعه و تاریخ پاسخگو می داند و حاضر نیست به بهانه حفظ منافع شخصی، در برابر نادرستی ها سکوت کند.

اخلاق گفت و گو و رعایت انسانیت در میدان نبرد

یکی از وجوه مغفولمانده عاشورا، پایبندی امام حسین(ع) به اصول اخلاقی حتی در شرایط جنگ و رویارویی است. در حالی که بسیاری از جنگ ها به صحنه انتقام، خشونت و نفرت تبدیل می شوند، عاشورا نشان داد که اخلاق می تواند حتی در سخت ترین شرایط نیز حضور داشته باشد. امام حسین(ع) بارها کوشید با مخالفان خود گفت و گو کند و آنان را از عواقب رفتارشان آگاه سازد. سخنان آن حضرت در منزلگاه های مختلف و نیز در روز عاشورا، تلاشی برای بیدار کردن وجدان انسان ها بود. او دشمنان خود را تحقیر نکرد، بلکه با آنان سخن گفت و فرصت اندیشیدن را برایشان فراهم ساخت. نمونه روشن این اخلاق مداری، رفتار امام با سپاه حرّ است. در شرایطی که سپاه حرّ راه را بر کاروان امام بسته بود، آن حضرت دستور داد آنان و حتی اسب هایشان را سیراب کنند. این رفتار نشان می دهد که در منطق عاشورا، انسانیت مقدم بر دشمنی است. تحول حرّ بن یزید ریاحی نیز نتیجه همین منش اخلاقی بود. او با عظمت اخلاقی امام حسین(ع) دگرگون شد و راه خود را تغییر داد. این رخداد نشان می دهد که قدرت اخلاق گاه از قدرت نظامی بسیار اثرگذارتر است.

عاشورا و نیازهای اخلاقی انسان معاصر

اگرچه بیش از سیزده قرن از واقعه عاشورا گذشته، اما بسیاری از چالش هایی که امام حسین(ع) با آنها مواجه بود، همچنان در جوامع امروز وجود دارند. انسان معاصر نیز با بحران هایی همچون بی عدالتی، فساد، تبعیض، منفعت طلبی، تحقیر انسان و فرسایش ارزش های اخلاقی روبه رو است. در جهانی که معیار موفقیت اغلب با ثروت، قدرت و شهرت سنجیده می شود، عاشورا یادآور این حقیقت است که ارزش واقعی انسان به فضیلت های اخلاقی او وابسته است. در روزگاری که مصلحت اندیشی

های کوتاه مدت گاه جای حقیقت جویی را می گیرد، عاشورا آدمی را به وفاداری به اصول دعوت می کند.

از این رو، بازخوانی فلسفه پیام عاشورا بر اساس اخلاق فضیلت و اخلاق مسئولیت نشان می دهد که نهضت امام حسین(ع) بیش از آنکه یک حرکت صرفاً سیاسی باشد، پروژه ای بزرگ برای احیای اخلاق در زندگی فردی و اجتماعی انسان ها بود. در چارچوب اخلاق فضیلت، امام حسین(ع) مظهر عالی ترین فضایل انسانی همچون شجاعت، عدالت، صداقت، وفاداری و کرامت است و نهضت او تلاشی برای بازگرداندن این فضایل به متن جامعه اسلامی به شمار می رود. در چارچوب اخلاق مسئولیت نیز عاشورا نماد انسانی است که در برابر حقیقت، جامعه و سرنوشت دیگران احساس تعهد می کند و حاضر نیست به بهانه حفظ امنیت یا منفعت شخصی، از این مسئولیت شانه خالی کند.

از این منظر، پیام جاودانه عاشورا آن است که انسان اخلاقی کسی است که هم فضیلت را در درون خویش پرورش دهد و هم در برابر رنج، ظلم و انحراف پیرامون خود مسئولانه بایستد. راز ماندگاری عاشورا نیز در همین پیوند میان فضیلت و مسئولیت نهفته است؛ پیوندی که می تواند همچنان راهنمای انسان معاصر در جست و جوی حقیقت، عدالت و کرامت انسانی باشد.